

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕРМІНОСИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ (НА ОСНОВІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

© Дужа-Задорожна М., Задорожний П., 2010

У статті досліджено систему німецьких термінів соціальної педагогіки як структурно-організоване ціле, проаналізовано особливості цієї терміносистеми у структурно-семантичному аспекті, з'ясовано специфіку її елементів.

Ключові слова: терміносистема, соціальна педагогіка, структурно-семантичний аналіз, структурні зв'язки, термінологічна полісемія, терміни-словосполуки.

In this article the system of German terms in social pedagogy as a structurally organized integrity is studied, the peculiarities of this term system are analyzed in the structural-semantic aspect, the particular features of the elements are defined.

Key words: term system, social pedagogy, structural-semantic analysis, structural connections, terminological polysemy, term-phrases.

У Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті особлива увага приділяється вихованню особистості, здатної орієнтуватися в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, готової до життя й праці в суспільстві. Саме це завдання вирішує соціально-педагогічна наука, що набуває все більшого поширення на території нашої держави. Зважаючи на те, що в країнах Західної Європи, зокрема Німеччині, ця галузь має більш ніж сторічну історію, відповідно сформувалась і її мова, яка містить дуже різноманітний масив складних термінів.

Як відомо, терміносистеми різних фахових мов вивчає багато українських та зарубіжних лінгвістів, таких як, А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько, В. М. Лейчик, О. А. Сербенська, Р. Арнцт, Ф. Майєр, Г. Піхт та інші. Німецьку терміносистему соціальної педагогіки аналізував в межах дослідження педагогічної фахової мови Г.-Й. Іпфлінг. Однак в Україні соціальна педагогіка є порівняно новою наукою, тому її терміносистемі, що перебуває на стадії формування й ще не до кінця окреслена, майже не приділяли уваги. На сьогоднішній день не існує, нажаль, жодного німецько-українського термінологічного словника й підчас перекладу німецької спеціалізованої лексики часто виникають проблеми. Враховуючи всі ці фактори, вважаємо дослідження на цю тему актуальним.

Оскільки, ефективна діяльність спеціалістів будь-якої сфери неможлива без знання та якісного застосування фахової лексики, основу якої складає термінологія певної галузі, а також однозначного розуміння німецьких термінів, метою нашої статті обрано дослідження особливостей терміносистеми соціальної педагогіки в сучасній німецькій мові, зокрема структурний та семантичний аналіз її елементів. Для цього на основі різноманітних соціально-педагогічних матеріалів (посібників та підручників із соціальної педагогіки, монографій, фахових журналів, законодавчо-нормативних документів, газетних статей тощо) зроблено вибірку найуживаніших німецьких вузькоспеціалізованих термінів обсягом понад 300 слів.

Більшість українських дослідників визнає, що термін може існувати лише як елемент терміносистеми, якщо під останньою розуміти впорядковану сукупність термінів, які адекватно висловлюють систему понять теорії, що описують певну спеціальну сферу людських знань чи діяльності [7, с. 99]. Вони вказують, що переклад не лише передає певну інформацію засобами іншої мови, але й аналізує можливості мови перекладу. І якщо в мові перекладу бракує необхідних

лексичних одиниць, саме перекладачі намагаються створити відповідний лексичний еквівалент у мові перекладу [3, с. 18].

Згідно з німецьким стандартом DIN 2342, терміносистемою конкретної галузі вважають сукупність усіх термінів її поняттєвого поля, між якими виникають чи встановлюються зв'язки, що сприяє цілісності терміносистеми [6, с. 111]. Тому, як вважають німецькі дослідники, терміносистеми служать основою для уніфікації й нормування термінів, для порівняння понять та назв у різних мовах, впорядкування фахових знань [5, с. 75].

Соціальна педагогіка як автономна галузь наукової і практичної діяльності характеризується певною системою взаємопов'язаних чи співвіднесених один з одним мовних елементів. Як і інші терміносистеми, її можна охарактеризувати як структурно-організоване ціле, що має ядро — терміни, що виражають основні поняття соціальної педагогіки та периферію — поняття суміжних галузей, наприклад, загальної педагогіки, психології, юриспруденції, медицини [1].

Як терміни соціальної педагогіки можуть виступати як окремі слова, так і словосполучення з різною кількістю компонентів, причому вони не є рівноцінними. У системі розрізняють базисні (основні) та похідні терміни. Так, наприклад *Fürsorge* (1) опіка; 2) соціальне забезпечення) — є основним, а *öffentliche Fürsorge* (державне або громадське соціальне забезпечення), *soziale Fürsorge* (соціальне забезпечення), *Fürsorgeabkommen* (договір про соціальне забезпечення), *Fürsorgebehörde* (орган соціального забезпечення), *Fürsorgegesetz* (Закон про виховання в закладах для правопорушників), *Fürsorgeprinzip* (принцип соціальної опіки), *Fürsorgesystem* (система соціальної допомоги) — похідними термінами.

Кожна одиниця терміносистеми служить для позначення спеціального поняття. Кожний термін у системі відрізняється від інших її елементів своїм матеріальним складом, що свідчить про неоднорідність елементів системи. Між термінами соціальної педагогіки існують певні поняттєві зв'язки та відношення, через які конкретизується цілісність терміносистеми, тобто така її властивість, яка виникає в результаті взаємодії елементів системи, причому кожен елемент перебуває в залежності від свого місця та функції в даній системі [4, с. 78].

Соціально-педагогічні терміни позначають як поняття загальні, так і видові, наприклад: *Hilfe* — *Drogenhilfe* — *Familienhilfe* — *Sozialhilfe* — *Wohnhilfe*.

Кореляція між цими двома групами термінів указує на ще одну ознаку системи — ієрархічність, тобто підпорядкованість у системі більш загальних елементів видовим: *Hilfe zur Erziehung* (допомога у вихованні), *Hilfe zur Arbeit* (допомога в пошуку роботи), *Hilfe zur Pflege* (допомога по догляду), *ambulante Hilfe* (амбулаторна допомога), *berufsbezogene Hilfe* (допомога із врахуванням конкретної професії), *familienzentrierte Hilfe* (допомога, спрямована на сім'ю).

Мовні зв'язки термінів у терміносистемі поділяють на внутрішні та зовнішні. Зовнішні зв'язки виникають під час поєднання між термінами певної терміносистеми, загальноновживаною лексикою та елементами інших терміносистем. Зв'язок із загальноновживаною лексикою виражається в побудові похідних термінів, рідше — термінологічних словосполук: *die Wohlfahrt* — (1) загальне благо, 2) благодійність — *das Wohlfahrtsamt* (благодійна установа), *die Wohlfahrtsorganisation* (благодійна організація), *der Wohlfahrtsverband* (благодійне товариство), *der Wohlfahrtstaat* (держава загального добробуту), *die Wohlfahrt erhalten* (отримувати допомогу від благодійних закладів).

Внутрішні зв'язки можуть бути двох типів: парадигматичні та синтагматичні. Парадигматичні зв'язки термінів у терміносистемі виражаються наявністю синонімічних рядів, явищами полісемії та антонімії. До парадигматичних належать також термінотворчі, морфологічні, семантичні та морфосемантичні зв'язки. Синтагматичний зв'язок виражається в тому, що терміни функціонують у мові не ізольовано, а в контексті, тобто в лінійному ряду з іншими мовними одиницями, вони мають валентність і дистрибутивність [4, с. 79].

Джерелом утворення синонімічних пар у сфері соціальної педагогіки найчастіше є запозичення з інших мов, особливо з англійської, коли поряд існують два терміни, як наприклад: *Pauperismus* = *Massenverelendung*, *Coolness-Training* = *Anti-Aggressivität-Training*, *Adoption* = *Annahme als Kind*, *Streetwork* = *Straßensozialarbeit*.

Явище полісемії в сучасній термінології трактують по-різному. Деякі лінгвісти (Р. А. Будагов, Д. С. Лотте) вважають полісемію негативним явищем, багатозначні слова варто усувати з термінології. В. П. Даниленко стверджує, що полісемія має місце й виправдана в термінології, оскільки термін — це насамперед слово, і йому природно притаманна багатозначність. А. І. Мойсєєв, О. С. Прозоров, Л. Л. Кутіна визнають багатозначні слова в термінології, вважаючи однозначність терміна — лише тенденцією та ідеалом. Багато термінологів відзначають поширеність полісемії в термінологіях філологічної й інших гуманітарних і технічних наук [2, с. 125].

Як виявило наше дослідження, у терміносистемі соціальної педагогіки часто проявляється явище полісемії: *Fürsorge*: 1) піклування, турбота (про когось, про щось), 2) соціальне забезпечення, 3) соціальна допомога, 4) відділ соціального забезпечення; *Wohlfahrt*: 1) загальне благо, загальна користь, 2) добродійність; *Träger*: 1) носій (ідеї), представник; 2) власник, лауреат; 3) суб'єкт, інститут, засновник.

Невелика кількість термінів нашої вибірки має опозиції: *selbstverschuldete Armut* (бідність із власної вини) — *unverschuldete Armut* (бідність, спричинена незалежними від людини обставинами); *Kleinfamilie* (мала сім'я) — *Großfamilie* (велика сім'я).

Загалом, із погляду морфологічно-синтаксичної структури всі терміни можна поділити на дві великі категорії: терміни-слова і терміни-словосполучки. На основі структурного аналізу встановлено, що в терміносистемі соціальної педагогіки терміни-слова, які становили 77% елементів нашої вибірки, переважають над термінами-словосполучками (лише 23%).

Як відомо, термінологічні словосполучки мають властивості як терміна (відсутність експресії, тенденція до моносемії (у середині їх термінологічного поля), стилістична нейтральність) так і словосполучки. Як виявилось, домінантним способом утворення термінів-словосполучок у сфері соціальної педагогіки є словоскладання, причому вони мають переважно два компоненти:

Träger der Sozialhilfe — суб'єкт соціальної допомоги

Träger der Versorgung — суб'єкт соціального забезпечення

hilfsbedürftige Mensch — особа, що потребує матеріальної допомоги

soziale Unterstützung — соціальна підтримка

strukturelle Familientherapie — структурна сімейна терапія

Рідше три компоненти:

Gefahr zweiter Ordnung — загроза другого порядку

die Gestaltung sozialer Hilfe — організація соціальної допомоги.

У процесі аналізу виявилось, що найбільш продуктивним способом утворення соціально-педагогічних термінів є словоскладання, що є типовим для німецької мови, менш продуктивним — деривація. Серед складених слів-термінів виявлено найбільшу групу (70%) двохкомпонентних, 16% трьохкомпонентних, 1,3% чотирьохкомпонентних, а також одне п'ятикомпонентне слово. У нашій вибірці трапились такі структурні схеми складених слів-термінів:

Для двохкомпонентного терміна:

1) Іменник + Іменник: *die Erziehungskompetenz* (компетентність у питаннях виховання), *der Familienbegleiter* (спеціаліст, який здійснює сімейний супровід), *die Supervisionsgruppe* (наглядова група);

2) Прикметник + Іменник: *die Kleinfamilie* (мала сім'я), *das Sozialamt* (соціальна установа);

3) Прикм. + Прикм.: *sozialpolitisch* (соціально-політичний), *sozialwissenschaftlich* (соціально-науковий).

Для трикомпонентного терміна:

1) Іменник + Іменник + Іменник: *die Kinderbetreuungseinrichtung* (дитячий заклад соціальної опіки), *die Jugendhilfeplanung* (планування допомоги молоді);

2) Прикм. + Іменник + Іменник: *das Sozialversicherungsgesetz* (Закон про соціальне страхування).

Для чотирикомпонентного терміна:

1) Іменник + Іменник + Іменник + Іменник: *das Unterstützungswohnsitzgesetz (UWG)* — Закон про опікунську общину.

Для п'ятикомпонентного терміна:

1) Іменник + Іменник + Іменник + Іменник + Іменник: *das Reichsjugendwohlfahrtsgesetz* - Імперський закон про опіку неповнолітніми.

Серед дериватів у нашій вибірці зустрілись терміни, утворені за допомогою суфіксів *-er*, *-in* — для іменників та *-isch* — для прикметників:

die Armenpflege — *der Armenpfleger* — *die Armenpflegerin*,
die Familienhilfe — *der Familienhelfer* — *der Familienhelferin*,
die Erziehung — *erzieherisch*,
die Familiendynamik — *familiendynamisch*.

Одним із поширених способів творення фахової лексики, особливо коли йдеться про багатокомпонентний термін-словосполуку, є абревіація, яка спрямована на створення більш коротких порівняно з вихідними структурами номінацій-синонімів [8, с. 9]. Найбільш вживаною формою скорочення в німецькій фаховій мові соціальної педагогіки виявились акроніми очевидно тому, що вони найкраще можуть задовольнити потребу у спрощенні складних термінологічних понять:

DBS — *Deutscher Berufsverband der Sozialarbeiter und Sozialpädagogen*
ISE — *Intensive Sozialpädagogische Einzelbetreuung*
SP — *Sozialpädagogik*
UWG — *Unterstützungswohnsitzgesetz*
RJWG — *Reichsjugendwohlfahrtsgesetz*
SPFH - *Sozialpädagogische Familienhilfe*
KJHG - *Kinder- und Jugendhilfegesetz*

Отже, наше дослідження показало, що соціальна педагогіка в Німеччині як окрема сфера наукової й практичної діяльності характеризується певною складною системою властивих їй термінів. Ці різноманітним чином взаємопов'язані мовні елементи становлять структурно-організоване ціле, що складається з ядра та периферії. Як терміни соціальної педагогіки можуть виступати як окремі слова, так і словосполуки з різною кількістю компонентів, причому терміни-слова переважають над термінами-словосполуками. Соціально-педагогічні терміни позначають як загальні, так і видові поняття, між якими спостерігається ієрархічність. Словоскладання є домінантним способом утворення німецької соціально-педагогічної лексики, серед складних термінів найбільш поширені — двокомпонентні. У дослідженій терміносистемі наявна велика кількість абревіатур.

1. Булгакова Е. А. Английские термины социальной работы как особая терминосистема / Е. А. Булгакова // Вестник СевКавГТУ. Серия «Гуманитарные науки». — 2004. — № 2 (12). — С. 8–13.
2. Волкова Т.Я. Лінгвістичні аспекти термінологічної багатозначності / Волкова Т.Я. // Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. І. Франка. — 2004. — № 17. — С. 125–128.
3. Д'яков А. С. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько — К.: Вид. дім «KM Academia», 2000. — 218 с.
4. Лісогуб Л. І. Функціонування запозичених англійських термінів економічної терміносистеми у німецькій мові / Л. І. Лісогуб // Вісник Запорізького держ. ун-ту. — 2002. — № 1. — С. 77–81.
5. Arntz R., Einführung in die Terminologearbeit / R. Arntz, H. Picht, F. Mayer — 3. Aufl. Hilesheim: Georg Olms, 2002. — 331 S.
6. DIN 2342 Teil 1: Begriffe der Terminologielehre, Grundbegriffe / Deutsches Institut für Normung e.V. — Berlin, Wien, Zürich: Beuth Verlag GmbH, 1992. — 425 S.
7. Ipfling, G.-J. Grundbegriffe der pädagogischen Fachsprache / G.-J. Ipfling. — München: Ehrenwirt. — 1975. — 99 S.
7. Leicik V. Modern Trends in the Internationalization of Terms / V. Leicik // International Conference on Terminology Science and Terminology Planning. — Vienna: TermNet, 1994. — P. 97–104.
8. Scharfutdinowa N. Entwicklungstendenzen in der Lexik der deutschen Fachsprache des Flugzeugbaus / N. Scharfutdinowa // Internationale Konferenz der Westfälischen Wilhelms-Universität. — Münster: PALM, 2002. — 23 S.